

ФРОНТИР

ОЛЬГА ТЕЛИПСЬКА

**БІГТИ
НЕ МОЖНА
ЗАЛИШИТИСЯ**

ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ
У ВЛАСНІЙ КРАЇНІ

Харків
«ФОЛІО»
2022

ВСТУП

Війна одна на всіх, і водночас у кожного своя. Війна підступна, проникає в такі закутки нашого життя, про існування яких раніше й не здогадувався. Війна об'єднала нас у пориві здолати ворога й водночас розділила на свої специфічні статуси: хтось на передовій, а хтось у тилу, комусь довелося пережити окупацію, а хтось і досі залишається в тому пеклі, хтось став біженцем у власній країні, а хтось — за її межами шукає прихистку... Львів'яни ніколи не зрозуміють як воно — зранку 24 лютого прокинутися від вибухів, що лунають за твоїм вікном, як у Києві чи Миколаєві, кияни ніколи не зрозуміють, як жити понад місяць на Салтівці в Харкові, харків'яни ніколи не зрозуміють, як виживати в окупованому Маріуполі.... Кожен з нас може лише наблизитися до розуміння того, як воно там, і поділитися, як воно, тут? Бо й життя в тилу — це теж життя у війні, і попри відносну тишу й безпеку це тотальне почуття провини, життя з синдромом того, хто вижив... І справа не в тім, що комусь важче, а комусь легше, мірятися величиною, глибиною свого болю, втрат чи переживань — справа як мінімум невдячна, та й зрештою кожному з нас достатньо і своєї травми. Бо травма, як і війна, одна на всіх, і водночас у кожного своя.

Герої моїх інтерв'ю — це люди, що отримали, офіційно чи ні, статус ВПО (внутрішньо переміщені особи), стали біженцями у власній країні. Перед кожним

із них постало питання: «бігти не можна залишитися». І якщо з тим, де ставити кому, вони визначилися, і, так би мовити, це їхній об'єднавчий статус — то питання коли ставити цю кому, що перед цим треба прожити, як наважитися, що відпустити, і втратити... — це окрема історія.

Хтось із них відчув себе біженцем на один місяць, а хтось уже двічі пакував усе своє життя в один рюкзак і біг., біг..., біг..., і досі не може збагнути, скільки ще можна бігти? Не знає, де взяти сили на нову дистанцію, не стільки фізичну, як моральну. Комуś із них довелося у власній країні почути на свою адресу: *«панаєхали», «ні, біженців не селимо», «чого ви тут сидите? беріть вила та їдьте захищайте свій дім»,* а комуś серед ночі привозили варення, приносили ковдри, надавали прихисток просто так, без жодних умов. Хтось на новому місці розпочав активну діяльність, а хтось завмер і не знає як, куди й для чого рухатися далі? У когось здійснилися мрії, але й ціну довелося заплатити надто високу.

Не все, що було сказане моїми героями, виголошено на публічний загал, щось надто болісне та інтимне, яке поки має прожитися всередині, щоби потому набравшись сили про все сказати вголос. Деякі факти ризиковано говорити, принаймні зараз, а можливо, вони навіки залишаться в п'їтмї їхніх спогадів... Все потребує часу й співпережиття. Попереду в них невідома дорога, на якій ми з ними неодмінно перетнемося: навіть не знаючи, що поряд йде людина, яка втратила все. Вона чи він можуть бути красиво, вишукано й стильно вбрані, пити каву чи вино, манити своєю усмішкою... Ми навіть думці не дамо прослизнути, що зовсім недавно ця

людина жила в підвалах, виживала в окупації, а коли бачила хліб — цілувала його, і це не поетичний образ, а реальне життя.

Внутрішньо переміщені особи, переселенці, біженці — це далеко не кінематографічний образ, це реальні люди, які живуть посеред нас. Це певною мірою і ми — бо впевнена, що після 24 лютого кожен із нас принаймні приміряв на себе образ людини, яка біжить з власного дому в невідомому напрямку...

Коли спілкувалася зі своїми героями, мимоволі ловила себе на думці: *«Кому більше потрібні наші розмови: їм чи мені?»*. Думаю, що це важливо для нас усіх, бо тільки так ми зможемо побачити один одного, почути, співпереживати, бо тільки в стосунку з іншими ми можемо пізнати себе, а отже, залишатися людьми.

Як воно — почувати себе біженцем у власній країні?... Як воно болить?... Як читати, чути про це, як дивитися в очі цим людям?... Як це... бігти не можна залишитися?... Де і коли ставити кому?...

МАРІУПОЛЬ — ЛЬВІВ

Сергій Пахоменко

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики Маріупольського
державного університету, нині —
резидент Центру міської історії Львова*

«Бійся своїх бажань. Я так хотів поїхати з Маріуполя, і ось мрія здійснилась, але ж не такою ціною...»

ДО...

28 лютого мав вилетіти до Латвії, у відрядження, настрої був чемоданний, в університеті написав заяву на зменшення навантаження, вже подумки був там. І от прокидаюся 24 лютого, і дружина каже: «Він пішов, а ти говорив, він не піде відкрито!», а я запитую: «Хто пішов?», а у відповідь «Путін пішов!».

Дивлюся новини, а там: бомблять Івано-Франківськ, Київ, інші міста, і у нас чути вибухи. Ну, нам же не звикати, у нас ще з 2014 року зі східних околиць гатять, все ж лінія розмежування, хоча останніми роками було тихо. Тригером став обстріл Івано-Франківського аеродрому¹,

¹ 24 лютого 2022 року російські війська завдали ракетного удару по військовому аеродрому в Івано-Франківську, внаслідок чого загорівся

це ж в хорошому значенні «ведмежий закуток» і жодна зараза туди не зможе дістатися. А тут Івано-Франківськ, Київ, блін! Таке ж може бути на Донбасі, ну, нас прийшли завойовувати, але там? Ось так і почалося. І перша думка після того всього: *«Як добре, що почалося, коли я ще не поїхав до Латвії, якби все ж поїхав, а там мої були, не повернутися...»*. Якесь полегшення.

перші дні...

Вийшов на вулицю, пішов в магазини, а там черги велетенські до банкоматів, аптек, але громадський транспорт працює, зв'язок є. Почали телефонувати друзі з-за кордону.

Спочатку ні російських, ні українських солдатів не було, лише тероборона і поліція. До речі, 24 лютого, ще коли тільки починалося, я вийшов вночі до під'їзду на перекур, а в сусідньому домі якась п'яна компанія гуляла й на повну гучність включили «Вставай, Донбасс», «Мать Россия»... вже чекають. Я кажу дружині *«Давай телефонувати до поліції»*, набираємо, слухавку не беруть, написали в чат-бот, ніхто не відповів, ну а потім вже й не до того було. Потім вияснилося, що начальник нашої районної поліції перейшов на сторону ДНР. Ото би зафіксували зраду, а нас би потому й здали.

Стали вичікувати, як усі. Сиділи перед новинами, дивилися виступи Зеленського, а от думки поїхати

склад з паливно-мастильними матеріалами. За попередніми даними, постраждалих унаслідок удару не було. Одночасно російські війська завдали ракетного удару по військовому аеродрому в селі Корнич Коломийського району, де за попередніми даними поранені троє військовослужбовців та дві цивільні працівниці аеродрому.

взагалі не було. По-перше: обстрілюють всю Україну, то куди ж їхати? До Києва, Львова? Всюди ж гатять! По-друге: ми в Маріуполі звикли до цього, думали, постріляють трохи, як і раніше, і швидко все закінчиться. Тим паче нас міська влада завжди запевняла, що Маріуполь — форпост, там десь може трапитися все що завгодно, а ми захищені на всі 100%. Наш мер Бойченко завжди забороняв говорити, що Маріуполь — це прифронтове місто, бо нам інвестицій не дадуть. І ми справді добре жили в нормальному, квітучому місті, були розслаблені, ну, бо ми ж захищені... Ми ж навіть перший час заняття проводили онлайн, а мер взагалі перші два дні заявляв: *«Ми захищені, без паніки, нікуди не виїжджайте, залишайтеся на місцях»*. От і ми залишалися!

Щоправда, пустили евакуаційні потяги до Дніпра та Запоріжжя, але вони йшли порожніми, люди майже не виїжджали, та й закликів подібних не було. Просто дали список цих поїздів, без всякого там «терміново!». Ну, список і список. До речі, мій двоюрідний брат виїхав з сім'єю в перші дні, у нього син маленький. Ми навіть вважали, що це дуже панічний вчинок, в голові крутилося: *«Куди ви йдете? По всій країні ж так, у нас все швидко закінчиться»*, думали *«ха-ха, панікери! Що вони роблять, куди дитину вивозять? У невідомість?»*. І як добре, що вони виїхали, бо їхній дім зруйнували. Але це було лише 3 % маріупольців, які скористалися цим шансом. Всі думали, як і ми. А вже через три дні Волноваху взяли, заблокували залізничне сполучення, і все, ми залишилися самі. Образа в усіх була на міську владу. Наш мер втік, а потому з'ясувалося, що коли він говорив нам *«Без паніки, залишайтеся на місці, місто захищене»*, сам

в цей час сидів у Запоріжжі. Відчуття покинутості було в усіх.

в облозі...

На другий-третій день припинив ходити комунальний транспорт, потім закінчилися продукти в магазинах, хоча вони ще працювали, було чути сильні вибухи й дуже пошкодили Лівий берег (східний район, ближчий до Росії), саме звідти люди почали евакуююватися. У нас начебто було тихо. А вже 1 чи 2 березня, не пам'ятаю, пропав спочатку мобільний зв'язок, через годину зникло світло, і тоді я зрозумів, що все — кінець! Відтоді почалось повальне мародерство магазинів. Ну, можна ще зрозуміти, якщо потрібні памперси для дітей, чи ліки, але ж люди почали тягнути усе: горілку, спиртне, пуховики. Одна тьотка йшла, несла п'ять пуховиків, який чолов'яга йшов і нього п'ять тазиків на голові, як ото в Африці.

Не думайте, що це так тільки в Маріуполі. Це явище притаманне будь-якому місту, спільноті, що залишається без влади, без контролю. Це як теорія розбитих вікон: один кинув клич, і за ним усі пішли.

Наступного дня вже побачив обірвані тролейбусні дроти, довкола все розгромлене, люди прибирають якісь залишки, інколи приїжджає поліція чи тероборона, ма-тюкнуться, вистрілять у повітря, хтось розбіжиться, хтось — ні. Точно, що капець якийсь! До того ж вибухи, і з того часу ми перейшли ночувати в коридор.

У бомбосховищі ми жодного разу не були. По-перше — не було поряд придатних бомбосховищ, і до речі,

тут політизація питання: адреси бомбосховищ, які надала міська рада, усі виявились або занедбанними, або ж їх взагалі там було, як у нашому районі. Тому дружина з донькою ховались у коридорі, я у ванній, сумісній з туалетом. Спали на підлозі в куртках, навіть не знімали їх. Я в цій куртці й сюди у Львів приїхав. Ми розуміли, що це не вбереже від прямого попадання, але там немає скла. Дуже багато загинуло людей від того, що вибуховою хвилею вибиває вікна: їх вбивало чи ранило скло.

ватники — пролетарі...

Взагалі в той час я був неадекватним, такий адреналін вдарив, страху взагалі не було: я лазив, шукав воду, десь набирав її з мужиками, шукав якісь дрова для вогнища. Думав, якщо загину, ну, зате загинемо разом. Коли вийшли з сусідами разом, одразу легше стало. Хоча сусіди іншого соціального кола, вони всі на заводі працювали. Та й до того часу, ми ніколи не спілкувалися, лише «Здасте! До свідання». А тут так згуртувалися, попри те, що вони всі ватні.

Про політику ми майже не говорили, але хтось та й скаже: *«О, це все за те, що вони не здають місто. Ці укropи стріляють з житлових кварталів»*. Треба знати настрої нашого пролетаріату. Моя дружина намагалася з ними дискутувати, а я казав *«Не треба!»*. Змістилося все! Головне — вижити! А з ким ти виживеш, завдяки чому — все одно, головне — вижити!

Хто такий ватник? Він, коли бачить літаки (а ті однозначно були російськими), він тоді так печально-поблажливо говорить: *«Ну, коли в них вже ті літаки закін-*

чатся?», от і все. А коли щось там йде з нашого боку або відповідка, тоді вже потік гніву не стримується: *«От це вони під...си»*. Ти це чуєш, але пропускаєш повз вуха.

Дружина завжди до них агресивно була налаштована, я її навіть не пускав у дискусію, кажу: *«Вони ж тебе першою здадуть, коли ті асвабодітелі прийдуть»*. І знаєте, спілкуєшся з цими мужиками, і на особистому рівні емпатія якась виникає. Ну, уявіть, якийсь там ватник Вітя Грек, чихвостить укропів, кричить: *«Давайте сдадим город! Это все из-за этих»*, мат через мат, і ти з ним всередині не погоджуєшся, а потім саме той ватник приносить тобі величезну коробку пряників і каже: *«На, малой, а то тебе жрать нечего»*, потім приносить консервацію: *«На, возьми!»*. Ну, от як я маю до нього ставитись?! Сказати йому: *«Не візьму, бо ти ватник?»*. Або оті жінки заводські, «закоцані» пролетарською роботою, огрядні, які в разів двадцять за нас молодші, а виглядають на 50, в яких мат через мат, і особливої симпатії до них ніколи не було. А тут привозять гуманітарну й черга кілометрова, я ходжу, розумію, що не дістану нічого, а вона така мені: *«Иди сюда, Серега, интеллигент, вставай перед нами»*. У мене досі така дивна емпатія до тих людей. Хоча можливо я і не правий, але ці епізоди закарбувалися.

Вживати усім разом, це не означає, що усі хороші, просто стратегія виживання передбачає, що ти комусь допомагаєш. Я коли збирався у відрядження до Латвії, а потому Естонії, для тамтешніх колег приготував сувенір — 4 пляшки «П'яної вишні», до речі — львівська франшиза, яка працювала в Маріуполі. І от виніс цю вишню на під'їзд, і ми на 8 березня її розпили, жінкам

так сподобалося, кажуть *«Де ти взяв? То така смакота»*. А їм кажу, що у нас в центрі міста кафе, а вони не знали, вони ж в центр ніколи не виїжджали зі свого району, от так от.

У березні випав сніг, і то була шалена радість, його ж можна розтопити й мати питну воду. Я збирав його навіть з машин. Якось з одним мужиком збираємо сніг і чуємо, як хтось голосно розмовляє з хлопцями з тероборони. Потім підходить до нас дед, і той мужик запитує: *«Ну, що вони тобі сказали, що там далі буде?»*, а той у відповідь: *«Это не оди мне сказали, это я им говорил: ребята, кого вы защищаете? Тех пид...сов в Киеве? Что вы понимаете?»*. І мені так прикро стало за наших людей. Таких моментів була маса: у черзі, у перший день війни, стріляють, а одна тітонька каже: *«А чего они по нас стреляют, вот пусть по Киеву и стреляли бы. Это же всё из-за Киева!»*. Ну, я тоді вже не витримав, почав з нею сваритися, і знаєте, половина черги мене не підтримала, а інша — промовчала. У моєму пролетарському районі були люди не те що проросійські, але й не проукраїнські. Для них не важливо, чия влада, головне щоб завод працював і зарплата була.

Наша місцева влада й патріотичний актив, починаючи з 2014 року, кричали: *«Маріуполь — це українське місто, форпост України»* і т. д., це була така офіційна візитна картка міста. І дійсно, Маріуполь був жовто-блакитний, усілякі конкурси відбувались *«Червона рута»*, але ж я знав, що поряд є так званий *«глубинный народ»*, я жив серед нього, спілкувався, їздив в одному громадському транспорті. Так от, цей *«глубинный народ»* не проукраїнський, йому пофігу, він першим прийме таку

владу, яка задовольнить його матеріальні базові потреби. Я скажу так, активна проукраїнська меншість у Маріуполі це 15-20 %, ті, що з 2014 року не могли активно проявляти свої проросійські погляди, але затихарились, їх теж 15-20 %, а от решта, це таке болото — ні за Україну, ні за Росію: їм все одно!

Це напружувало, і водночас ми ж кожен живемо у своїй мильній бульбашці. З сусідами я до цього не майже спілкувався, це — раз. По-друге, всі мої друзі, колеги з університету патріотично налаштовані, у соцмережах та ж картина. От і все, ти в цій бульбашці. Але багато хто з патріотів думав, що ця бульбашка і є — життя, але це — міф. Мені багато хто нарікав і там, і тут у Львові, що то Путін все зробив, що всі ми — вата. Так, є ватна частина, але вона ні на що не впливала, уже їхні діти були більш прогресивні. До прикладу, у нас у дворі жіночка була, з неї лише мат через мат виливається, а от її син Джека Лондона читав під час облоги, вчиться в ліцеї, у них вже інша свідомість. Не вистачило нам часу, років 10 не вистачило, щоби змінити ідентичність на проукраїнську.

Те, що відбулось у Маріуполі, і наче що ми кликали Путіна, це дуже не правильна думка. Так, була вата, більшість була нейтральна, але життя міста творилося громадянським суспільством, патріотичним активом, владою, як була хоч і ахметівською, але все ж патріотичною. А оте болото ні на що не впливало.

вода з цвинтарного колодязя...

Кожен день був одноманітним, але в турботах. Я прокидався у ванній, у куртці, взувався і йшов з мужиками

ЗМІСТ

Вступ	3
МАРІУПОЛЬ — ЛЬВІВ	
Сергій Пахоменко	6
СЛОВ'ЯНСЬК — ДНІПРО	
Олександр Слав'янець	28
ХАРКІВ — ЛЬВІВ	
Тетяна Чепурна	36
ХЕРСОН — КОЛОМИЯ	
Віктор Гаврилюк	47
КУРАХОВЕ (ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ) — ЧЕРНІВЦІ	
Вікторія Герасимчук	59
ХАРКІВ — ДРОГОБИЧ	
Олександр Колмен Сердюк	64
КИЇВ — ІВАНО-ФРАНКІВСЬК — КИЇВ	
Каріна Якименко	75
МАРІУПОЛЬ — НОВОЯВОРИВСЬК	
Лариса Чаговець	83
МАЛОМИКОЛАЇВКА — ЛИСИЧАНСЬК (ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ) — УЖГОРОД	
Наталія Неруца	93
ХАРКІВ — ГАДЯЧ (ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ)	
Тетяна Майборода	111

ЛУГАНСЬК — СЕВЕРОДОНЕЦЬК (ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ) — СУМИ Сергій Дорофєєв	124
ХАРКІВ — ДНІПРО Наталія Момот	135
СНІЖНЕ — ТРУСКАВЕЦЬ Марина Орлова	146
МИКОЛАЇВ — ОДЕСА Олександр Салогуб	161
ХАРКІВ — ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ Вікторія	169
ВЕЛИКА ОЛЕКСАНДРІВКА (ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ) — ЖИТОМИР Наталія Бакай	178
ЄВГЕНІВКА (МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ) — МУРОВАНЕ (ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ) Світлана Виноград	193
МАРІУПОЛЬ — УЖГОРОД Олена Біла	201